

EMANUEL KARASU VE II. ABDÜLHAMİD

Necmettin ALKAN*

Özet: Emanuel Karasu, Osmanlı tarihinin son dönemlerinde etkili olan “meşhur ama meçhul” şahsiyetlerden biridir. Çok farklı özellikleriyle dikkatleri çeken Karasu, Sefarid Yahudiler’inden olup aynı zamanda Masondu. Jöntürk Hareketi’ne dahil Sultan II. Abdülhamid’e karşı siyasî mücadeleye katılmıştı. İhtilâlin ardından II. Abdülhamid’in tahttan indirilmesiyle alakalı hal’ kararını kendisine vermekle görevlendirilen heyette görev almıştır. Bunların haricinde Karasu’yu ilginç kılan başka bir özelliği ise, Sultan’a jurnalcilik yapmasıydı. II. Abdülhamid’e verilen jurnaller arasında üç tanesi, Emanuel Karasu’nun mührünü taşımaktaydı. Nitekim bir takım hatıratlarda da aynı şekilde Karasu’nun jurnalcilik yaptığı geçmektedir.

Bu araştırmada, Karasu’nun bu farklı özelliklerine temas edilmektedir. Özellikle de II. Abdülhamid’e verdiği jurnalleri ile Sultan’ın tahttan indirilmesiyle alakalı olarak Alman gazetesiyle yaptığı uzun bir görüşmesi üzerinde durulmaktadır. Jurnallere bakıldığında başta halkı “isyana” teşvik edecek “zararlı” fikirleri ihtiva eden gazetelerin okunması olmak üzere, İstanbul’a gizlice girmek isteyen anarşistlerin yakalanması ve Avrupa’ya giden bazı şahısların dışarıdaki “fesad” ehline katılmak istedikleri gibi özellikler taşıdıkları görülmektedir. Karasu, II. Abdülhamid’in tahttan indirilmesiyle alakalı kararın kendisine verilmesiyle görüşmelerinde ise, ilgili bir röportajında Sultan’ı oldukça bitkin ve aciz bir şekilde tasvir etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Emmanuel Karasu, Sultan II. Abdülhamid, Jöntürkler, Jöntürk İhtilâli, İttihâd ve Terakkî Cemiyeti, Mason, Jurnal.

I. Giriş

Sultan II. Abdühamid (1876-1909) dönemi ve muhalifleriyle alakalı kaleme alınan çalışmalara bakıldığında, *Jöntürk Hareketi/Jöntürkler*, *İttihâd ve Terakkî*, *masonluk/masonlar* ve *jurnalcilik/jurnalciler* gibi terimlerin fazlasıyla zikredildikleri görülecektir. Jöntürkler, bunların siyasî partisi olarak kurulan İttihâd ve Terakkî ile masonlar, II. Abdülhamid karşısında Meşrutiyet’in yeniden ilan edilmesi ve Kânun-ı Esâsî’nin tekrar yürürlüğe girmesi yolunda verilen mücadele etrafında birleşmişlerdi. Uzun ve yorucu bir mücadelenin ardından arzu ettikleri hedeflere ulaşmalarına rağmen bunlarla yetinmek istemeyerek, akabinde gelişen bir takım olayların verdiği fırsatları da değerlendirerek, amansız düşmanları Sultan’ın tahttan indirilmesi gibi daha farklı ikinci bir amacı da gerçekleştirmişlerdi. İsimleri zikredilen bu oluşumlar, böylece ilginç bir bütünlük içinde fonksiyonlarını başarılı bir şekilde icra etmek suretiyle, var oluş sebepleri olan II. Abdülhamid’in mutlakiyet yönetimine son vermişler ve nihaî olarak da onu tahttan indirerek intikamlarını almışlardı.

Bu dört terimle birlikte zikredilen jurnalcilik/jurnalcileri ise, çok farklı bir bağlamda ele almak gerekiyor. Jurnaller, istibdat yönetiminin bânisi olarak kabul edilen Sultan II. Abdülhamid’e karşı yapılan Meşrutiyet mücadelesinde, muhalifleri ve faaliyetlerini padişaha veya ilgili emniyet birimlerine yapılan

* Y.Doç.Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih ABD.

ihbarlardı. Verilen jurnallerle, II. Abdülhamid karşıtı örgütlü muhalefetin, özellikle Jöntürkler'in ve bunların faaliyetlerinin bir şekilde gün yüzüne çıkartılmasına ve Osmanlı emniyet kuvvetleri tarafından etkisiz hale getirilmesine vesile olunmaktaydı. Bu şekilde bir taraftan muhalefet zayıflatılırken, diğer taraftan da Sultan II. Abdülhamid'in mutlakî yönetiminin devamı sağlanmaktaydı. En azından jurnalın mantığı ve işlevi açısından, jurnalciler ve Sultan karşıtı, başta Jöntürkler olmak üzere, diğer muhalifler, gerek zihniyet ve gerekse gaye nokta-i nazarında çatışmaktaydılar. Böylece hem II. Abdülhamid'in muhalifi olmak ve hem de Sultan karşıtı faaliyetleri kendisine ihbar etmek, normal şartlarda tezat teşkil etmekteydi.

Bundan dolayı, II. Abdülhamid'e veya devletin emniyet birimlerine istihbarat sağlayan jurnallerciler arasında Jöntürkler'in olmaması; başka bir ifadeyle bunların Jöntürk karşıtı olması veya en azından Jöntürkler'e sempatiyle bakmaması; özellikle de hareket içinde etkili olan şahısların adlarının jurnal veya jurnalcilikle yan yana zikredilmemesi gerekir. Şayet olacaksa, ancak jurnal mağduru olarak gündeme gelmelidirler. Fakat durum hiç de öyle düşünüldüğü gibi değil; aksine, aralarında önemli isimlerin bulunduğu Jöntürk hareketine mensup olup da, adı jurnalcilerle zikredilen Jöntürkler'in varlıkları bilinmektedir.

II. Abdülhamid'e verilen binlerce jurnalın tasnifi ve değerlendirilmesi için 1908 İhtilâli'nin hemen ardından bir heyetin teşkil edilmiştir. Bu heyetin uzun süren çalışması neticesinde jurnalcilerin listesi ile jurnaller başlangıçta muhafaza edilmiş, lakin daha sonra Enver Paşa'nın Harbiye Nâzırı olmasının ardından ani bir kararla bunlar yakılarak imha edilmiştir.² Jurnallerin imha edilmesinde akla gelen ilk neden, bunların yayınlanması durumunda Jöntürk Hareketi'ne mensup jurnalcilerin deşifre olması ihtimaliydi. Böylesi bir durumun neticesinde ise, toplumsal ve siyasî olarak çok ciddi sıkıntılar tezahür edebilirdi. Nitekim Mahmud Şevket Paşa'nın da açıkça ifade ettiği gibi, bu listeler “tefrikaya” neden olabileceği gibi “bir aile efradını hatta baba ve oğulları birbirine hasım” edebilirdi. Hatta kendisi şaka dahi olsa, “Ne bilirsiniz, benim de jurnalim çıkmayacağı!” diyerek bu sıkıntıyı açıkça dile getirmişti.³

Bu çalışmada ele alınan Emanuel Karasu'nun, hem Abdülhamid muhalifi Jöntürk, hem mason hem de aynı zamanda bir jurnalcisi olması ciddi bir tezat teşkil etmektedir. Araştırmamız, Karasu'nun hayat hikâyesine girmeden, onun Sultan II. Abdülhamid'le olan münasebeti, ona olan muhalifliği, Jöntürk Hareketi içindeki faaliyetleri ve 1908 Jöntürk İhtilâli sonrasında Selanik mebusu olarak II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi noktasında alınan meclis kararını takdimi sırasındaki izlenimleri üzerine odaklanmaktadır. Karasu'nun bir Alman gazetesine verdiği röportajında uzun uzadıya anlattığı bu

² Asaf Tuğay, **İbret. Abdülhamid'e Verilen Jurnaller ve Jurnalciler**, İstanbul 1935, s.17.

³ Süleyman Kâni İrtem, **Abdülhamid Devrinde Hafiyelik ve Sansür. Abdülhamid'e Verilen Sansürler**, Osman Selim Kocahanoğlu(Yay.), İstanbul 1999, s. 138-139.

izlenimlerinin, dönemin bir takım devlet adamlarının ve gazetecilerinin konuyla alakalı mevcut hatıratlarıyla mukayese edilmesi, araştırmanın diğer bir başlığını oluşturmaktadır. Çalışmamın son bölümde ise, konu hakkında genel bazı değerlendirmeler yapılmaktadır.⁴

II. Karasu'nun Farklı Özellikleri

Emanuel Karasu, Osmanlı tarihinin son dönemlerinde sahneye çıkan ve hakkındaki bilgilerin oldukça sınırlı olmasına rağmen oldukça etkili şahsiyetlerden tanesi olmasına rağmen, hakkında pek fazla bir araştırma yapılmamıştır. Edhem Eldem'in haklı ifadesiyle "meşhur ama meçhul"⁵ Karasu, 1862 yılında Selanik'te doğmuş ve 1934'de İstanbul'da ölmüştür. Aslen İspanya'dan Osmanlı Devleti'ne göç eden Sefarid Yahudiler'inden olan Karasu, meslek olarak Selanik'te da'va vekilliği yapmaktaydı. Jacob M. Landau, Karasu'nun anti-siyonist olduğunu belirtse de,⁶ dönemin önemli simalarından Fethi Okyar hatıratında, Karasu'nun 1898'de Sultan II. Abdülhamid'i ziyaret ederek Kudüs sancağında kendileri için toprak satılmasını teklif eden siyonist heyetin içinde yer aldığını iddia etmektedir.⁷ Selanik'teki "Macedonia Risorta" Mason Locası'nı kuran ve pek çok Jöntürk subay ile sivilin mason yapılmasında etkili olan Karasu⁸, aynı zamanda bu locanın büyük üstadıydı.⁹

Bu arada Karasu'nun Jöntürk Hareketi ve Jöntürkler için ne anlam ifade ettiğine de temas etmek gerekiyor: Bernard Lewis'in, Karasu'nun Jöntürk Hareketi için "önemsiz bir sima" olduğu iddiasında olmasına rağmen,¹⁰ dönemin İngiliz Sefiri Sir Gerard Lowther'in Hariciye Nâzırı Sir Edward Grey'e yazdığı uzun raporda Karasu'nun İttihâd ve Terakkî Cemiyeti'ndeki rolünü anlatırken, onu cemiyetin Selanik şubesinin "beyni ve Ulysses"i, -"cin fikirli" Odysseus'un Latince adı- olarak adlandırmaktaydı.¹¹ Nitekim Karasu, II. Abdülhamid'e karşı mücadele etmiş; hem Jöntürkler'e yardımda bulunmuş¹² hem de çok kritik görevler ifa etmişti.¹³ Faroz Ahmad de Yahudi cemaatinin

⁴ Makaleyi okuyarak bir takım katkılarda bulunan, bölümümüz asistanlarından Eyyüb Şimşek'e müteşekkirim.

⁵ Edhem Eldem, "Emanuel Karasu Biyografisine Bir Devam?", *Toplumsal Tarih*, Sayı 4/23, İstanbul 1995, s. 43.

⁶ Aktaran: Eldem, s. 44.

⁷ Fethi Okyar, **Üç Devirde Bir Adam**, Cemal Kutay(Yay.), İstanbul 1980, s. 45.

⁸ A. L. Macfie, **Osmanlı'nın Son Yılları 1908-1923**, Damla Acar/Funda Soysal(Çev.), İstanbul 2003, s. 39.

⁹ http://www.mason.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=13&Itemid=27, 10 Ekim 2007; Macfie, s. 42.

¹⁰ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Metin Kıratlı(Çev.), 3. Baskı, Ankara 1988, s. 211.

¹¹ Halil Ersin Avcı, **İngiliz Gizli Raporu. Türkiye 1908**, İstanbul 2005, s.1001.

¹² *Encyclopaedia Judaica*, "Carasso, Emanuel", 2. Baskı, 4. Cilt, s. 460.

¹³ Angelo Iacovella, **Gönye ve Hilal. İttihad-Terakki ve Masonluk**, Tülin Altınova(Çev.), 2. Baskı, İstanbul 2005, s. 40-41; Macfie, s. 39.

kendisini cemiyet ile tamamen özdeşleştirdiğini belirttiikten sonra, yalnızca bu cemaatin Emanuel Karasu'nun kişiliğinde "partinin kolektif önderliği için bir cephe savaşçısı" çıkardığını; yine Karasu'nun hem ihtilâlden önce, hem de sonra Jöntürk hareketinin "en önemli simalarından" biri olduğunun altını çizmektedir.¹⁴ Dönemin etkili simalarından Hüseyin Cahit de Karasu'nun hareket için ne kadar önemli olduğunu vurgularken, kendisinin İttihâd ve Terakkî içinde "meşrutiyet ideali" için çalışmış bir "mücahit" olduğunu belirtmektedir.¹⁵

Bizzat Karasu'nun Francis Mc Cullagh'a anlattığına göre, ihtilâlden kısa bir süre önce cemiyet adına zemin yoklamak amacıyla İstanbul'a gelmesi,¹⁶ kendisinin cemiyet içindeki rolünü yeterince anlatmaktadır. Üç gün süren seyahatin asıl gayesini ve kimlerle görüşüldüğünü merak eden Zaptiye Nezâreti, Talat Bey'i ve Karasu'yu takibe almış ve tahkikat neticesinde ilmiyeden ve masonlardan bazılarıyla görüştiklerini tespit etmişti. Tahsin Paşa'nın bildirdiğine göre; sorguya alınan Emmanuel Karasu, "takip olunan maksatla hiç münasebeti olmayan bir takım işler için geldiğini" ifade etmişti.¹⁷ Karasu, II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle alakalı meclis kararının kendisine sunulmasıyla alakalı olarak hatıratında anlattığına göre, bu tutuklama meşrutiyetin ilan edilmesinden aylar önce cereyan etmişti.¹⁸ Karasu, İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra "İttihâd ve Terakkî Cemiyeti"nden 1908, 1912 ve 1914 olmak üzere üç kez mebus seçilmişti.¹⁹

Bütün bu özelliklerinin haricinde daha da önemlisi, Emanuel Karasu Jöntürkler'in II. Abdülhamid'e karşı mücadelesinin âdeta finali olan Sultan'ın tahttan indirilme kararını kendisine tebliğ eden heyetin de üyesi olmasıydı. Üyelikten daha da öte, Encyclopaedia Judaica'daki Karasu maddesine göre, aynı zamanda "bu heyetin başkanı" idi.²⁰ Her ne kadar da Encyclopaedia Judaica bu bilgiyi verse de, mevcut çalışmalarda ve ilgili hatıratlarda bunu teyit edecek her hangi bir bilgiye henüz rastlanmamıştır. Aksine, Mc Cullagh, heyetin sözcüsü ve başkanının Esad Paşa olduğunu belirtmektedir.²¹ Nitekim son bölümde Karasu'nun Alman gazeteciye anlattığı hal' görüşmesinde, alakalı kararı Esad Paşa'nın iletmiş olduğu bilgisinden de hareket edilirse, heyetin başkanının Karasu değil de Esad Paşa'nın olduğu görülecektir. Roni Margulies, her hangi bir kaynak

¹⁴ Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*, İstanbul 1985, s. 168.

¹⁵ Aktaran: Roni Margilius, "Hüseyin Cahit'in Ağzından Emanuel Karasu", *Toplumsal Tarih*, Sayı 5/26, İstanbul 1996, s. 55.

¹⁶ Francis Mc Cullagh, *Abdülhamid'in Düşüşü. Osmanlı'nın Son Günleri*, Nihal Önol(Çev.),2. Baskı, İstanbul 2005, s. 250.

¹⁷ Ali Ergenekon(Yay.), *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları. Sultan Abdülhamid*, 4. Baskı, İstanbul 1996, s. 352.

¹⁸ "Wie Abdul Hamid abgesetzt wurde", *Frankfurter Zeitung*, 30 Nisan 1909, Sayı 119, Abend Blatt, s. 1-2.

¹⁹ Feroz Ahmad, s. 168-169.

²⁰ Encyclopaedia Judaica, s. 460.

²¹ Mc Cullagh, s. 250.

belirtmeden, Karasu'nun bu heyete dâhil olmasının öyle sıradan bir görevlendirme olmadığını, aksine bunun bizzat kendisinin ısrarıyla gerçekleştiğinin altını çizmektedir. Buna göre Karasu, “ya siyonizme karşı çıkmış olan İslâm'ın önderinin küçük düşürülmesine şahit olmak için, ya da Türkiye Grand Orient locasının şefi olarak” bu heyete dâhil olmak konusunda ısrar etmişti.²² Margulies'in bu tespiti, yukarıdaki satırlarda Karasu'nun Siyonist olup olmadığına dair tartışmalara katkıda bulunmaktadır. Buna göre, Karasu'nun aslında Siyonizm'le bir şekilde bağlantılı olduğuna işaret edilmektedir.

Buraya kadar sıralanan Emanuel Karasu'nun Jöntürk Hareketi'ne mensup, İhtihâd ve Terakkî Fırkası'nda mebus ve Mason olması özellikleri, yukarıda II. Abdülhamid karşıtlığını ifade eden üç terimle birebir örtüşmektedir. Bu durum mevcut araştırmalarla bir bütünlük arz etmektedir. Bunlar haricinde yine girişte zikredilen diğer bir terim, yani jurnalcılık de Karasu'nun başka bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak mevcut araştırmalarda çok fazla öne çıkmamasına veya vurgulanmamasına rağmen, Karasu, Sultan II. Abdülhamid'e jurnalcılık yapan o yüzlerce kişiden; başka bir ifadeyle de, tezat olsa da “gizli” jurnalcı Jöntürkler'den bir tanesiydi.²³ Emanuel Karasu bir taraftan Sultan II. Abdülhamid'e muhalif harekette yer alarak onun yönetimine karşı amansız bir şekilde mücadele ederken, diğer taraftan da jurnalcılık yaparak Jöntürkleri Sultan'a deşifre etmekteydi. Nitekim Karasu'nun II. Abdülhamid'e jurnacılık yaptığını ispat eden üç jurnalin ve bir de şikâyet mektubunun varlığı bilinmektedir.

III. Karasu'nun Journalleri

Üzerinde “*Selanik Da'va Vekillerinden Emanuel Karasu Kulları*” yazan ve altına Emanuel Karasu mührü basılı olan, fakat üzerinde her hangi tarih yer almayan ilk jurnalin girişinde genel bir ihbar yapılmaktadır. Buna göre, Avrupa'da yayınlanan ve Selanik'teki genel kahvehanelerde, halkın “*fikrini ifsâd*” edecek bazı makaleleri ihtiva eden gazetelerin serbestçe okunduğu ve bunların polis dairesi tarafından kat'i olarak engellenmediği iddia edilmektedir. Karasu bu genel iddiasını ispat edebilmek için devamında çok daha somut şu bilgileri vermektedir: Fransa'da “*düinkü gün*” yayınlanan “*Maten*” gazetesinde yer alan “*Sultan Mecid hafidleri tarafından Ahâli-i Osmaniye'ye davet*” başlığı altındaki halkı “*ihtilâle da'vet [eden] ve kâle alınmayacak hilâf-ı ubûdiyet bir çok hezeyânı*” içeren bir makale Selânîk'in “Mihr-i Nâs” mevkiinde bulunan “Orfeyon” kiraâthânesinde pek çok kişi tarafından okunmaktadır. Journalin son kısmında ise mevcut durumun devamının “*mahzurdan sâlim*” olmadığı için bu

²² Roni Margulies, “Emanuel Karasu Biyografisine Bir Başlangıç”, *Toplumsal Tarih*, İstanbul 1995, Sayı 21, s. 25.

²³ Asaf Tuğay, s. 39-40

jurnali verdiğini belirtmektedir.²⁴ Karasu, bu şekilde halkı ihtilâlâ davet ettiği şeklinde değerlendirdiği tehlikeli bazı fikirleri içeren Fransız gazetesinin kahvehanede okunmasını Sultan'a jurnallemekle, aslında farkında olarak veya olmayarak Jöntürkler'in savundukları fikirlerin Abdülhamid yönetimi için zararlı olduğunu ve halkı yönetim karşısında isyana teşvik edebileceğini iddia etmektedir. Karasu'nun bu ifadeleri dolaylı olarak Jöntürkler'in savundukları fikirleri zararlı olarak nitelendirmekte ve Sultan'ın bunlara karşı tedbir almasını istemektedir.

Aynı şekilde isminin ve mesleğinin geçtiği ibare ile şahsî mührünün altında geçen ikinci jurnal ise çok daha farklı bilgileri ihtiva etmektedir. Buna göre, "*hükümdârın aleyhindeki*" anarşistlerden Viçino'nun liderliğinde birkaç kişinin "*bilâ-mâni diyâr-ı ecnebiyeden*" Selanik'e gelerek, 19 Ağustos'a kadar polis nezaretinden kurtularak, İstanbul'a girebilmek için vesile aradıklarını bizzat kendi araştırmaları sonucunda öğrenmiştir. Ayrıca söz konusu olan anarşistlerin yakalanmasının ardından yapılacak bir tahkikât neticesinde, bunların "*hüviyetleri ve muzmerlerinde merkez olan habâsetleri güneş gibi tezâhür*" edeceğini de sözlerine eklemiştir.²⁵ Karasu bu şekilde, Jöntürkler'i veya savundukları fikirleri ihbardan ziyade İstanbul'a girmek isteyen ve Sultan'a karşı veya İstanbul'da diğer hedeflere yönelik yapılabilecek kaynağı yabancı olan muhtemel anarşist eylemlere karşı merkezi ikaz etmektedir.

Karasu'nun son jurnaline göre, Sergi-i Umumiye'ye gitmek bahanesiyle yola çıkan Tabib Rıfat ve Mehmet Aziz Efendiler'in gerçek niyetlerinin seyahat etmek olmayıp, Avrupa'daki "*erbabı fesâda*" katılmak olduğunu düşündüğü için, bunlara "*müsaade*" edilmemesi gerektiğini yazmıştır.²⁶ Emanuel Karasu'nun bu journali ilk iki jurnalden çok farklı bir özelliğe sahiptir. Kendisi burada, umumî sergiye gitmek için yola çıkan şahısların, aslında Avrupa'daki "*erbâbı fesâda*" katılmak olduğunu ve bunlara müsaade edilmemesi gerektiğini Sultan'a ihbar etmektedir. Avrupa'daki "*Erbâb-ı fesâd*"dan kasıt, hiç şüphesiz Jöntürk Hareketi'ne mensup kişilerdir. Böylelikle bu şekilde kendisinin de dâhil olduğu Jöntürkler'i fesat ehli; bozguncu veya fitne ehli olarak nitelendirmesi, oldukça ilgi çekici olsa gerekir.

Emanuel Karasu'nun bu jurnalleri dışında, bazı Bulgarlar'ın yasa dışı faaliyetlerini merkeze bildirdiği bazı belgelerin de arşivde bulunması söz konusudur. Nitekim bunlardan tanesine göre; Karasu, amelelik yapmak bahanesiyle Bulgaristan'a giden Manastırlı ve Selanikli bazı Bulgarlar'ın "*eşkîya*"ya katıldıklarını bildirmektedir. Ayrıca, Vodina kazasına bağlı Bulgar köylerinde çok miktarda "*silah*" bulunduğunu da söylemektedir.²⁷ Karasu burada Jöntürkler'i değil, doğrudan Osmanlı yönetiminden ayrılmayı

²⁴ BOA, Y.E.E. 15/95; Asaf Tuğay, s. 40.

²⁵ BOA, Y.E.E., 15/96; Asaf Tuğay, s. 40.

²⁶ Asaf Tuğay, s.39.

²⁷ BOA, Y.PRK. SGE, 9/118.

amaçlayan ve bunun için terör eylemleri yapan Bulgar eşkıyalarının faaliyetlerini Sultan II. Abdülhamid'e bildirmektedir. İlgili jurnal, bu haliyle yukarıdakilerden ayrılmaktadır.

IV. Karasu ve II. Abdülhamid'in Tahttan İndirilmesi

Karasu'nun II. Abdülhamid'le olan ilgisi konusundaki diğer bir husus ise, Sultan'ın tahttan indirilme kararını kendisine takdim eden heyette yer almasıdır. Meclisin 27 Nisan 1909 tarihinde aldığı hal' kararının II. Abdülhamid'e ulaştırılması için oluşturulan heyette Selanik Mebusu Emanuel Karasu haricinde, Âyân Aram Efendi, Âyân Arif Hikmet ve Draç Mebusu Esad Paşa bulunmaktaydı.²⁸

Tespit edebildiğimiz kadarıyla, bu heyetin Sultan'la yaptığı görüşmenin nasıl geçtiğine dair en teferruatlı bilgiyi Emanuel Karasu vermektedir. Karasu'nun bu hususla alakalı bilgileri ihtiva eden hatıratı, iki kanaldan gelmektedir: İlk kaynak Frankfurter Zeitung'tur. Kendisi İstanbul muhabiriyle yaptığı uzun görüşmede bunları ayrıntısıyla anlatmaktadır. Karasu'nun aynı konuyla alakalı bilgi verdiği ve benzer şeyleri anlattığı diğer bir kaynak ise, Süleyman Kâni İrtem'in belirttiğine göre, "La Jeune Turquiue et la Révolution" adlı eserdir.²⁹ Bu esere ulaşma imkânımız olmadığı için, iki kaynaktan geçen bilgileri doğrudan mukayese edemiyoruz. Fakat Süleyman Kâni İrtem'in hatıratında adı geçen eserden yaptığı alıntıdan hareket etmek suretiyle ancak böylesi bir karşılaştırma yapabilmekteyiz. Öncelikle adı geçen Frankfurter Zeitung'da yayınlanan röportajda Karasu'nun anlattıklarını verelim:

A. Karasu'nun Anlatımıyla Hal' Kararının Sultan'a Verilmesi

Emanuel Karasu'nun belirttiğine göre, heyet meclis tarafından görevlendirildikten sonra Yıldız Sarayı'na gidebilmek için her hangi bir araba bulunmadığı için Meclis-i Âyân Reisi Said Paşa'dan arabasını kendisi almak istemişti. Fakat Said Paşa, Sultan'ın en iyi arkadaşlarından biri olduğunu ve Yıldız Sarayı'na sürekli olarak bu arabayla gidip geldiğini iddia ederek, bu isteğe karşı gelmişti. Buna rağmen Karasu'nun ısrarına dayanamayan Sait Paşa, en sonunda bu isteği kabul ederek, arabasını bu heyetin hizmetine takdim etmişti. Bu arabayla hareket eden heyet, yolda oluşturulan pek çok askerî karakolda durdurulan heyet, ancak meclisin kendilerine tevdi ettiği görevi söyleyince geçiş izni alabilmişti. Sarayda heyeti karşılayan üç subay, üyeleri askerî selamla selamladıktan ve kucakladıktan sonra içeriye bırakmıştı. Nöbetçi subaylardan Selanikli Salih Bey, heyeti sarayın bahçesinde bulunan ufak bir nöbetçi kulübesine götürerek, heyettekilerin şapkalarını ve paltolarını bırakmalarını istemişti. Karasu, Talat Paşa ile İstanbul'a geldiği ve gizli bazı

²⁸ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, 1. Cilt, 2. Kısım, 4. Baskı, Ankara 1991, s. 212.

²⁹ Süleyman Kâni İrtem, **31 Mart İsyanı ve Hareket Ordusu. Abdülhamid'in Selanik Sürgünü**, Osman Selim Kocahanoğlu(Haz.), İstanbul 2003, s. 285.

görüşmeler yaptığı seyahati sırasında tutuklanarak sorgulandığı bu kulübe hakkında şu bilgileri vermektedir: “Burası benim için garip buluşma yeri idi. Aylar önce tutuklu olarak buraya getirilmiş ve tam burada sorgulanmışım. Kanûn-ı Esâsî'nin ilan edilmesinden kısa bir süre önce, Abdülhamid'in askerleri tarafından yakalanmış buraya getirilmişim.”

Heyetle birlikte subayları, Sultan'ın kaldığı köşkte Mabeyn Başkâtibi Cevad Bey karşılaşmıştı. Heyetten Esad Paşa, kendisine “bir ilanı bildirmek için Sultan'ı görmek” istediklerini belirttikten sonra, Cevad Bey içeri girmişti. Aradan uzun bir süre geçmesine rağmen içeriden bir haber gelmediğini belirten Karasu, bu bekleyiş sırasındaki Mebus Esad Paşa'nın halet-i ruhiyesini şu şekilde aktarmaktadır: “Kardeşini Galata Köprüsü'nde bir kiralık katile öldürtmesi nedeniyle, Abdülhamid'den öldüresiye nefret ettiğini biliyorum. Bundan dolayı Sultan'ın karşısında heyecanını kontrol edemeyip, patlamasından korkuyordum. Fakat sakin görünüyordu. Abdülhamid sürekli olarak silah taşımakta ve bir suikasttan korktuğu anda bunu kullanmaktan çekinmez. Ani bir kol hareketiyle pek çok masum insanı öldürttüğünü biliyoruz. İyi bir nişancı olarak tanındığı ve kendimizi korumak için tabancamızın kınını açtık, böylelikle tabancamızı kolaylıkla çıkarabilirdik. Bu bize güven verdi. Sultan eğer bize bir silah çekerse, kendisini birkaç saniye içinde öldürecektik.”

Bu yorumların ardından anlatımına devam eden Karasu, belli bir süre sonra II. Abdülhamid'in ufak oğlu Abdürrahim'in ve hemen ardından da Sultan'ın geldiğini belirttikten sonra onun davranışlarını şu şekilde tasvir etmektedir: “İki adım attı ve korkulu gözle ve çaresizlik içinde bizlere baktı. Konuşmamızın sonuna kadar karşımızda ayakta durmuştu. Halkın hükmünü şerefle kabul etmek için, bizleri büyük bir üniforma ile karşılayacağını düşünmüştüm. Fakat sivil kıyafetleri giymiş, hatta acelesini ve heyecanın belli eden bir kıyafeti vardı. Siyah kravatını bir düğme ile bağlamamış, aksine inciyle kaplanmış bir iğne ile olabildiğince tutturmuş. Kolları gevşek olarak aşağı doğru sarkmış ve elleri yavaşça titriyordu. Alışılmışın dışında daha da bir eğri duruyordu. Bu şekilde çok âciz bir görüntü arz ediyordu.”

Bu ilk karşılaşmanın hemen ardından heyet adına Esad Paşa salonun sessizliğinde tekrar eden kararlı yüksek bir ses tonuyla söze başlamıştı. Karasu, Sultan'la görüşmelerinin bu ilk dakikalarında geçmişteki II. Abdülhamid yönetimiyle alakalı şu kısa değerlendirmede bulunmaktadır “Bu salonda bu beli bükülmüş adamın bir el hareketi veya bir kelimesinin neden olduğu dehşetin bütün devlet üzerine 33 yıl boyunca hâkim olması yetmişti”. Heyetin getirdiği hal' kararını Esad Paşa şu şekilde Sultan'a iletmişti: “Milletimizin Şeyhülislâm'ın verdiği fetvayla seni tahttan indirdiğini, sana bildirmek için geldik.” Karasu'nun ifadesine göre, bu kelimeleri duyan II. Abdülhamid ürkmüş, yüzünde ve bütün vücudunda bir ürperme görülmüştü.

Görüşmenin seyri bundan sonra şöyle cereyan etmişti: “Sıkıntılı bir sessizlik başlamıştı, Abdülhamid'in konuşmasını bekliyorduk. Kelimelerinde karşı gelme veya bir savunma havası hissedilmeyip, aksine korkaktı. Kısık bir

sesle, “ve benim hayatım?” diye sordu. Esad Paşa bu soruya şu şekilde cevaplanmıştı: “Millet asil ve âlicenaptır. Senin hayatın hakkında hiçbir karar almamıştır.” Sultan birkaç dakika düşündükten sonra sanki kendi kendine konuşurcasına yavaşça tekrar konuştu: “Bu hep böyledir.” Bana baktı. Ben ise ona şunu söyledim: “Milletin âlicenaplığını ümit etmekten başka bir hakkın yok.” Bunun üzerine Sultan şöyle konuştu: “Benim ailem? Şu askerler? Benim hayatımı koruyacağınıza yemin ediyor musunuz?” Esad Paşa’nın cevabı, “Milletin bu güne kadar senin hayatına karşı hiçbir kötü niyet taşımadığını, sana garanti ediyorum”, şeklinde olmuştu.

Daha sonra “egoistçe” bir düşünceyle “endişeli” bir tonla tekrar sordu: “Hayatımı nasıl idâme ettireceğim? İki günden beri çok az uşağım var. Beslenmem henüz daha garanti edilmedi. Kadınlarla birlikte yaşamak zorundayım. Çırağan Sarayı’nda oturmama müsaade edilmesini, milletin rica ediyorum. Orada doğdum ve kardeşim Murad orada benim bakımım altında 30 yıl boyunca hayatını sürdürdü.” Yarı açık pencereden Çırağan Sarayı’nın kubbesini göstererek, şöyle devam etti: “Kimseye görünmeden bahçelerden geçerek Çırağan’a gidebilirim. Arif Paşa yolu biliyorsunuz.” Arif Paşa her hangi bir cevap vermemişti. Sultan daha sonra Çırağan’da Sultan Murad’ın oğlunun oturduğunu hatırladı ve şunları ekledi: “Fakat, iki harem için, yeğenim sarayı terk etmeli.”

Buna kimse cevap vermedi. Bundan cesaret alan Sultan uygun kelimeler bularak mazisini haklı çıkarmaya çalışmıştı. “Millete iki güzel hizmette bulundum, fakat halk bunu tanımadı. Millet Türk-Yunan Harbi’ni unuttu mu? Kanûn-ı Esâsî’nin ilanından sonra yeminimi bozacak hiçbir şey yapmadım. Yıldız’dan bir kurşun atırmamak suretiyle, kan akıtmayı sevmediğimi ispat etmedim mi? Sayısız idam cezalarını tasdik etmekten kaçınmadı mı? Ara sıra tasdik ettiklerim ise, mutlaka ihtiyaçtan dolayı olmuştur.” Hiç kimse buna bir cevap vermemişti. Abdülhamid bu sessizliğin korkunç anlamını çok iyi biliyordu. İcini çektikten sonra son olarak şunları söyledi: “Ne yapabilirim ki. Allah’ın dileği böyleymiş.” Bizim bu ısrarlı sessizliğimiz karşısında Abdülhamid’i tekrar bir korku saldı. Titrek sesle tekrar sordu: “Benim hayatımın garanti altında olduğundan emin misiniz? Millet bunu garanti ediyor mu?”

Küçük Abdurrahim’in bu sırada ağlamaya başlaması üzerine, Sultan ona bakmıştı. Kederli gözlerinde parlayan kocaman iki damla yaşı, belki de hayatındaki ilk damlalardı, gördük. Ağlayan genç bizi rahatsız etmişti. Ben Sultan’a, “senin ve oğlunun hayatı için korkma” dedim. Bunun üzerine kendisi, “Bunu bana yemin ediyor musunuz? Askerleriniz, Allah adına ve askerlik şerefi adına ediyorlar mı?” Subaylar, bu konuda bir şey söyleme hakları olmadığını söylemek istercesine, bize bakmışlardı. Bu sıkıcı konuşmayı bitirmek zorundaydık. Zaten görevimizi yerine getirmiştik. Kararlı bir ses tonuyla Esad Paşa şunları söylemişti: “Senin de aldığın ilanı resmî olarak sadece iletmek zorundaydık. Fakat senin bu arzunu millete bildireceğiz.” Sultan şunları söyledi:

“Bu musibetin müsebbiplerini Allah kahretsin.” Bunun üzerine Sultan’a baktım ve şunları söyledim: “Eğer Allah âdil ise, suçluları kahredeceğinden emin olabiliriz.” Sultan’ı ikinci kez bir titreme almıştı. Ellerini anlına götürmek suretiyle bizleri âciz bir şekilde selamladı. Geri çekildik. Bütün bu görüşme 18 dakika sürmüştü.”³⁰

Emanuel Karasu’nun uzun uzadıya canlı tasvirlerle anlattıkları burada sona ermektedir.

B. Karasu’nun Anlattıklarının Diğer Hatıratlarla Mukayesesi

Karasu’nun, hal’ kararının tebliğ edilmesiyle alakalı olarak Alman muhabire anlattıklarını, diğer hatıratlarla mukayese edildiğinde ilginç farklılıkların olduğu görülecektir. Bu bağlamda karşılaştırılması gereken ilk husus, Karasu’nun Sultan II. Abdülhamid’in görüşme esnasında silah taşıdığı ve iyi bir nişancı olduğu için, bir tehlike anında silahlarını rahat bir şekilde çekebilmek için üyelerin tabancalarının kınını açık bıraktıklarını belirtmesidir. Kendisi, şayet Sultan silahını çekerse, birkaç saniye içinde onu öldüreceklerini de açıkça ifade etmekteydi.

Ziya Şakir’in bu konuyla alakalı rivayetine göre, hal’ kararının tevdi edilmesinin ardından subaylardan müteşekkil ikinci bir heyet gelerek, devrik Sultan’ın Selanik’e naklini kendisine bildirmişti. Buna göre yatsı namazından sonra saat 10’da Hareket Ordusu’nun ilk komutanı Ferik Hüsnü Paşa, İstanbul Başmüfettişi Miralay Galip Bey ve Paris Askerî Ataşesi Ali Fethi Bey Yıldız Sarayı’na gelerek gündüz hal’ kararının tebliğ edildiği aynı salonda ilgili kararı II. Abdülhamid’e bildirmişlerdi. Bu ilan sırasında Sultan, “iki eli perdesüsünün cebinde ve arkası duvara müteveccih bir vaziyette duruyor... Elleriyle, ceplerindeki revolverleri sımsıkı tuttuğu anlaşılıyordu.”³¹ Kitabında hal’ kararının ilanını da anlatan Ziya Şakir, bu görüşme esnasında Sultan II. Abdülhamid’in silah taşımasıyla alakalı her hangi bir bilgi vermemektedir. Bu şekilde Sultan’ın hal’ kararından sonra geceleğin subay heyetini kabul ettiği sırada silah taşıdığı anlaşılmaktadır.

İrtem, bu konuda yukarıda ismi geçen Fransızca eserden her hangi bir bilgi vermemekle birlikte, bu görüşmeye şahit olan Miralay Galip Bey tarafından bizzat kendisine anlatılan farklı bir rivayeti zikretmektedir. Karasu’nun Sultan’la görüşme esnasında elini sürekli olarak ceketinin iç tarafında bulundurmasını fark eden Galip Bey, görüşmenin ardından kendisine bunun nedenini sorması üzerine Karasu, “Abdülhamid daima yanında silah bulundurur. Belki yeis ile bize karşı silâha davranır diye düşündüm. Benim de revolverim belimde hazır bulunuyordu. Abdülhamid bu yolda bir harekette

³⁰ “Wie Abdul Hamid abgesetzt wurde”, *Frankfurter Zeitung*, 30 Nisan 1909, Sayı 119, Abend Blatt, s. 1-2.

³¹ Ziya Şakir, **Sultan Abdülhamid’in Son Günleri**, İstanbul 2006, s. 20-21.

bulunacağı anda ben de nefsimi müdafaa edecektim! cevabını verir.”³² İrtem’in görüşmenin şahitlerinden Galip Bey’den aktardığı bu bilgi, Karasu’nun Alman gazeteciye anlattıklarıyla tamamıyla çelişmektedir. Heyet üyelerinin ortaklaşa aldıkları bir karar neticesinde, silahlarının kınını açık tuttıkları ve tetikte bulundukları izlenimi vermektedir. Fakat şayet böyle bir durum söz konusu olsaydı, Galip Bey herkeste aynı durumu müşahade ederdi. Nitekim böyle olmamış sadece Karasu’nun hareketi dikkatini çekmiş ve bunun nedenini kendisine sormuştu. İrtem, Karasu’nun bu ferdi hareketini bir “kabadayı tavrı” olarak adlandırmaktadır.³³

Dönemin önemli hadiselerine şahitlik eden İngiliz Mc Cullagh ise, hatıratının iki yerinde II. Abdülhamid’in bu sıralarda silah taşımaya temas etmektedir. Birincisinde, hal’ kararını getiren mebus heyetini sarayda karşılayan Başkâtip Cavid Bey’in, “sultanın her zaman silahlı olduğunu ve içlerinden birini vurabileceğini” ikaz ettiğini ifade etmektedir. Mc Cullagh devamında, Karasu’nun bundan etkilenerek padişahın huzurunda parmağını silahının tetiğinde tuttuğunu nakletmektedir.³⁴ İkincisinde ise, Sultan’ın Selanik’e götürüleceğini kendisine takdim eden heyette yer alan Hüsnü Paşa’ya istinaden şu bilgileri vermektedir: “27 Nisan akşamı saat 9’a doğru, kendisini Selanik’e götürmeye karar verdiğimizizi Abdülhamid’e bildirmek üzere yola çıktım. Yanımda Jandarma Albayı Galip Bey ile Paris Askeri Ataşemiz Ali Fethi Bey vardı. Bekleme odasında sabık padişahın başkâtibi Cevad Bey’i gördüm. Ona, efendisiyle konuşmak istediğimi, geldiğimi haber vermesini söyledim. Cevad Bey buna yanaşmadı ve dedi ki: “Padişah usta nişancıdır, attığımı vurur. Benim de, kendinizin de canımızı bağışlayın. Eğer gitmemde diretirseniz, ben de yandım demektir, siz de. Ne kadar iyi nişan aldığımı tahmin edemezsiniz.”³⁵ Hatıratlar arasında sadece Mc Cullagh, bu iki rivayeti birlikte zikretmektedir. Büyük bir ihtimalle, Cevad Bey’in gece yarısı gelen subayları ikaz etmesine yönelik ifadeleri, karıştırılarak hal’ kararının ilan edilmesine de alınmıştır. Böylesi bir karışıklığın nedeni ise Mc Cullagh’ın istinat ettiği Karasu olsa gerekir.

³² İrtem, s. 286.

³³ İrtem, s.2 86.

³⁴ Mc Cullagh, s. 250.

³⁵ Mc Cullagh, s. 259.

Abdülmecid Efendi'nin tablosunda hal'in tebliğ edilmesinin tasviri

Karasu'nun II. Abdülhamid karşısında elini ceketinin altında tuttuğunu gösteren en önemli görsel kanıt, son halife Abdülmecid Efendi'nin bizzat kendisinin çizdiği meşhur tablosudur. Abdülmecid Efendi, görgü şahidi Cevad Bey'in anlattıklarına dayanarak çizdiği bu tabloda, üyelerden sadece Emmanuel Karasu sağ elini ceketinin altında tutarken; diğer üyelerden Aram Efendi bir saygı ifadesi olarak iki elini önünde bağlamış, Esad Paşa Sultan'a hal' kararını tebliğ ederken sağ eli hareketli ve son üye Arif Hikmet ellerini yana salıvermiş bir vaziyette beklemektedir. Böylece bu tablo da, sadece Karasu'nun dikkatli bir şekilde tetikte beklediğini çok net bir şekilde göstermektedir. Bu şekilde Karasu'nun Alman gazetesine anlattığı tabancanın kınının açık bırakılması ve tetikte olunmasına birlikte karar verildiğine dair ifadeler, başta İrtem olmak üzere Mc Cullagh'ın anlattıkları ve son halife Abdülmecid'in tablosuyla çelişmektedir.

Karasu'nun Alman gazetesine verdiği röportajdan anlaşıldığı üzere, II. Abdülhamid'in hal' kararını heyetin karşısında ayakta dinlediği şeklindeki bilgi İrtem'in de yazdıklarıyla örtüşmektedir. Sâbık Sultan II. Abdülhamid'in Selanik sürgünü kararını tevdi eden heyette olan ve aynı zamanda yolculuğunda kendisine refakat eden Fethi Okyar, Sultan'ın heyeti mabeynde ayakta karşıladığını belirtmektedir.³⁶ Ziya Şakir'in belirttiğine göre, II. Abdülhamid

³⁶ Okyar, s. 46.

salonun ortasında durmuş bir vaziyette hafifçe masaya dayanmıştı. Heyet üyeleri ise karşısında hizaya dizilmişlerdi.³⁷ Mc Cullagh da Emanuel Karasu'nun hal' edilme kararının tebliğ edilmesiyle alakalı süreçle ilgili olarak kendisine anlattıklarından belli kesitlere yer vermesine rağmen, Sultan'ın, heyeti karşılamaına ilişkin kaynağı belli olmayan çok farklı bir bilgi vermektedir. Buna göre, heyet salona girdiğinde Sultan, yanında küçük oğlu Abdürrahim Efendi'yle birlikte bir divan üzerinde oturmaktaydı. Heyet, salonun ortasına kadar ilerlemesine karşılık II. Abdülhamid, oturduğu divandan ayağı kalkarak, "niçin geldiklerini" sormuştu.³⁸ Bu şekilde Mc Cullagh, Karasu'yla çelişen bir karşılama tasviri yapmaktadır.

Görüşmede üzerinde durulması gereken diğer bir nokta ise, öncesinde selamlama yapılmaması ve Karasu dâhil heyet üyelerinin Sultan'a "sen" diye hitap etmesidir. İrtem'in eserinde bununla alakalı dikkatleri çeken en önemli farklılık, hiç şüphesiz, resmî selamlamanın yapıldığını belirtmesi ve Esad Paşa dâhil Karasu'nun görüşme esnasında sonuna kadar Sultan'a "siz" diye hitap etmeleriydi.³⁹ Ziya Şakir'in belirttiğine göre, Esad Paşa Arnavut lehçesiyle "Millet seni azletti", şeklinde hitap etmişti.⁴⁰ Mc Cullagh da aynı şekilde, Esad Paşa'nın Sultan'a öncelikle askerî selam çakıp ve iki adım öne çıkarak kendisine, millet "sizi" azletmiştir, şeklinde hal' kararını takdim ettiğini ifade etmektedir.⁴¹ II. Abdülhamid'in son Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey'in fezlekesinde ise, bu hal' kararının tebliğinde Esad Paşa'nın, "[...]Millet seni hal' etti. Ama hayatınız emindir"⁴² Fethi Okyar'ın anlattıklarına göre, heyet ve kendisinin de dâhil olduğu gurubu Sultan'ı "hürmetle" selamlamasının ardından; Sultan, "hafif bir el hareketi ile mukabele etti ve nafiz gözlerini hepimizin üzerinde dolaştırarak konuşmamızı bekledi." Hal' kararının tebliği sırasındaki hitabet şekli konusundaki anlattıkları ise, Cevat Bey'in ifadelerini teyit eder şekildedir: "Millet seni hal'etti. Amma hayatınız emindir."⁴³ Hal' heyetinin II. Abdülhamid'le görüşmeleri sırasındaki hitabetleri konusundaki rivayetler, bu şekilde farklılık arz etmektedir. Bu bağlamda kesin bir kanaat belirtmek bir hayli zor olmasına rağmen, mevcut rivayetlerden çıkan sonuca göre şu kadarını belirtmek gerekirse, başlangıçta "sen" diye başlayan hitap, daha sonra "siz" şekline dönüşmüştür.

Hal'in tebliği sırasında Sultan'ın psikolojisi ve davranışları hakkında Karasu'nun Alman gazeteciye yaptığı olumsuz tasvirler, İrtem'in aktardığı

³⁷ Ziya Şakir, s. 14.

³⁸ Mc Cullagh, s. 251.

³⁹ İrtem, s. 283-285.

⁴⁰ Ziya Şakir, s. 14.

⁴¹ Mc. Cullagh, s. 251.

⁴² Ali Cevat Bey, **İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hâdisesi**, Faik Reşit Unat(Haz.), 2. Baskı, Ankara 1985, s. 82.

⁴³ Okyar, s. 46.

Fransızca eserde geçen Karasu'nun anlattığı bilgilerle fazlasıyla örtüşmektedir.⁴⁴ Bunların karşısında Başkâtib Cevat Bey ise, bunlara göre çok farklı olarak II. Abdülhamid davranışından bahsetmektedir. Buna göre, “[...] bu an-ı felâket ihtimalde zat-ı şahaneleri kendileri gibi sahib-i azim ve ifade olan büyük adamlara mahsus ve münhasır bir tavr-ı azamet ve haşmet ile metanet ve vekar-ı hümayunlarını muhafaza buyurdular.”⁴⁵ Ziya Şakir anlattığına göre, heyet salonun ortasında sıraya dizilmişler Sultan II. Abdülhamid onların yüzüne bakıyordu. Birkaç saniye sessizlikten sonra Sultan'ın, “oldukça metnin bir sesle: Buyurunuz” demesinin ardından hal' kararı ancak ilan edilmiştir. Devamında ise Esad Paşa'nın kullandığı “azil” kelimesinin II. Abdülhamid'e pek acı bir hakaret gibi tesir ettiğini ifade etmektedir.⁴⁶ Fethi Okyar, hal' sırasında II. Abdülhamid'i “yorgun ve yaşlı hali içinde sakin, vakur, azametli” gördüğünü belirtmektedir.⁴⁷ Mc Cullagh ise, Sultan'ın sadece “bezgin” ve “yorgun” görüldüğünü belirtmekle birlikte, son gelişmeler dikkat-i nazara alındığında “bu kadar iyi dayanmasına şaşmak” gerektiğini⁴⁸ ifade etmektedir. Böylece, Sultan'ın hal' kararını nasıl karşıladığı konusundaki farklı rivayetlerin de, tıpkı diğerleri gibi, çok ciddi olarak çeliştikleri ortaya çıkmaktadır. Fakat Karasu'nun tasvirlerine tezat teşkil edecek rivayetlerin, yani Sultan'ın bu esnada metanetini koruduğu ve soğuk kanlı bir şekilde ilgili kararı karşıladığı, çok daha fazla olduğu söylenebilir.

V. Genel Değerlendirmeler

Osmanlı tarihinin son dönemlerinde etkili olan Emanuel Karasu'nun hayatındaki belli dönemler ve icraatları, sır olarak kalmaya devam etmektedir. Özellikle Sultan II. Abdülhamid'le olan karmaşık ilişkisi belirsizliğini korumaktadır. Yukarıda zikredildiği gibi, Karasu, bir taraftan ciddi bir muhalifi ve Jöntürk olarak II. Abdülhamid yönetimine karşı mücadele ederken, diğer taraftan da Jöntürkler'i ve faaliyetlerini Sultan'a ispiyonlayan bir jurnalcı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iki farklı özellik, tarihçiler için ciddi bir problem olarak aydınlatılmayı beklemektedir.

Aynı şekilde Sultan II. Abdülhamid'e verdiği jurnaller hakkında da benzer bir belirsizlik bulunmaktadır. Özellikle de jurnallerin tarihleri belli olmadığı için Karasu'nun hayatının hangi döneminde jurnalcilik yaptığını tespit edemiyoruz. Karasu'nun jurnalciliğinin tarihlendirilmesi, hayatının dönemlere ayrılması ve Jöntürk Hareketi'ne dâhil olmasının öncesi veya sonrasına denk gelmesine göre, farklı yorumlar yapılabilecektir. Fakat elimizde böylesine bir

⁴⁴ İrtem, s. 282-283.

⁴⁵ Ali Cevat Bey, s. 83.

⁴⁶ Ziya Şakir, s. 14.

⁴⁷ Okyar, s. 46.

⁴⁸ Mc Cullagh, s. 251.

bilgi olmadığı için, ihtimaller üzerinde yapılacak yorumlar çok da tutarlı olmasa gerekir.

Karasu'nun II. Abdülhamid'e toplam kaç tane jurnal verdiği ve jurnalciliğinin kaç yıl sürdüğü sorularının cevabını verme imkânımız bulunmamaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi, jurnallerin ilginç bir şekilde imha edilmesinden dolayı, Karasu'nun teslim ettiği jurnallerin tam sayısını tespit etmek mümkün değil. Bilinen sadece üç jurnali bulunmaktadır. Eldeki jurnalleri gerek ayrı ayrı ve gerekse hepsi birlikte ilginç bir bütünlük arz etmektedirler: Halkı bozacak zararlı fikirleri ihtiva eden ve onları isyana teşvik edeceği iddia edilen gazetelerin okunması, şüpheli bazı teröristlerin eylem yapmak için İstanbul'a girmek üzere oldukları ve isimleri geçen bazı şahısların Avrupa'daki "fesad" ehli diye adlandırdığı Jöntürkler'e katılmak üzere gizlice gitmeleri gibi üç türde bilgiyi, II. Abdülhamid'e ulaştırmıştır. Bu üç jurnal tipi, genel olarak jurnallerin ortak özelliklerini ihtiva etmektedir. Karasu'yla alakalı diğer bir belgede ise, jurnale benzer bir takım bilgiler yer almaktadır. Bu belgede Bulgarlar'ın bölgedeki bir takım eşkıya faaliyetlerinden ve silah bulundurmalarından bahseden Karasu, böylece bu faaliyetlerden merkezi ikaz etmektedir.

II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi, Jöntürk Hareketi için âdeta bir final olmasından dolayı, Karasu da bu ana şahitlik etmek için hal' heyetine dâhil olmuştu. Kendisinin Alman gazetesine verdiği görüşmede belirttiğine göre, hal' kararının Sultan'a takdimi toplam 18 dakika sürmüştür. Şahit olduğu bu tarihi anı, gazeteye uzun uzadıya çok canlı bir şekilde anlatmıştır. Karasu'nun anlatımında dikkatleri çeken ilk nokta, heyetin kararı tevdi ederken Sultan "sen" diye hitap etmesidir. Kendisi dâhil heyetteki diğer üyeler, 33 yıl boyunca saygı ve iltifat görmeye alışık olan II. Abdülhamid'i selamlamadan, ona "sen" diye hitap etmek suretiyle onu bir şekilde önemsemediklerini ve aşağıladıklarını göstermek istemiş olabilirler.

Anlatılanlara göre, hal' kararını duyan devrik Sultan, sanki onlardan bir merhamet beklercesine memleket için yaptığı bir takım icraatları heyete hatırlatmak zorunda hissetmiştir. Aynı şekilde cereyan eden son hadiselerde de bir dahli olmadığını ısrarla belirtmek suretiyle, benzer şekilde hakkındaki daha kötü muhtemel gelişmelerin önüne geçmek istemiş olabilir. Karasu'nun anlatımında dikkatleri çeken diğer bir husus ise, ifadelerinde hal' kararı karşısında çok aciz bir II. Abdülhamid tasviri yapmasıdır. Özellikle de bu salonda icra ettiği 33 yıllık "istibdat" ve "keyfi" yönetimini hatırlatmak suretiyle de, Sultan'ın içine düştüğü acziyetini anlayabilmek için bir mukayese imkânı vermektedir. Son gelişmelerde nedeniyle de olsa gerek çok zayıf düşen Sultan, özellikle de kendisi ve aile fertleri hakkındaki belirsizlikten endişe ettiğini; hayatlarının garanti edilmesini istediğini belirtmektedir.

Emanuel Karasu'nun Sultan II. Abdülhamid'in hal' edilmesiyle alakalı olarak Alman gazetesine anlattıklarının, bu olaya şahit olan devlet adamlarının veya bunlardan dinleyen gazetecilerin hatıratlarıyla mukayese edilmesiyle,

ilginç özellikler ortaya çıkmaktadır. Özellikle de Sultan'ı küçümseyen "sen" hitabı olmak üzere, görünüşü hakkındaki bir takım olumsuz tasvirler örtüşmemektedir. Dönemin bazı devlet adamlarının ve gazetecilerin hatıratlarında ise, hadisenin tamamından daha ziyade sadece hal' kararının tebliğ edilmesi kısmı geçtiği için, teferruatlı bir kıyas yapılamamaktadır. Karasu'nun anlattıkları dışındaki bu kısmî hatıratlara rağmen, yine de onun anlattıklarıyla çelişen çok farklı bir takım hususlar yok değil. Örneğin özellikle de II. Abdülamid'in kararın kendisine iletildiği sırada, Karasu'nun iddiasının aksine, vakarını ve metanetini koruduğu geçmektedir. Bu tezat, oldukça önemlidir. Bir taraftan Karasu'nun tasvirinde, son gelişmelerle iyice yıpranan ve moral olarak çöken; aslında kişilik olarak zaten zayıf olan, fakat bütün kuvvet ve otoritesini devlet kurmuş olduğu despotik yönetiminden alan bir hükümdar tasviri karşımıza çıkmaktadır. Diğer tarafta ise çok daha farklı bir Sultan profili yapılmaktadır. Son gelişmelerin neden olduğu yıpratıcı hadiseler ve içinde bulunduğu bu zayıf duruma rağmen vakar ve metanetini halen muhafaza eden bir II. Abdülhamid. Bu iki profilden hangisi doğrudur? Daha geniş ve farklı hatıratlar ortaya çıkmadan, bu sorunun cevabını vermek mümkün görünmemektedir. Bu durum, aslında Sultan II. Abdülhamid'in o karmaşık ve tartışmalı kişiliği ile yönetimine fazlasıyla da uymaktadır.

Mukayesede ortaya çıkan diğer bir sonuç ise, Emanuel Karasu'nun II. Abdülhamid'in hal' kararının tebliği sırasında paltosunun altında silahını hazır tuttuğu iddiasıdır. Yukarıda da görüldüğü gibi, diğer hatıratlarda bu durum teyit edilmemektedir. Karasu, burada aslında II. Abdülhamid'in gece yarısı Selanik'e gönderilmesi kararının tebliğ edilmesi sırasında silahlı olduğu bilgisini kendisi kurgusuna dâhil ederek, bir şekilde kendisinin görüşme sırasında silahını hazır tutmasını haklı çıkarmaya çalışmıştır. Bununla birlikte bir de, röportajının geneline hâkim olan korkak ve kuvvetini ancak silahından alan II. Abdülhamid vurgusunu daha da güçlendirmek istemiş olabilir.

Özetle bir kez daha belirtmek gerekirse, Sultan II. Abdülhamid ile Emanuel Karasu arasında karmaşık bir ilişki vardı. Bu münasebetler, araştırılması gereken bir mesele olarak tarihçilerin önünde durmaktadır. Bunlar gün yüzüne yeterince çıkartılmadan ve aydınlatılmadan, 1908 Jöntürk İhtilâli ve devamında cereyan eden 31 Mart Vak'ası ile II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi hadiseleri yeterince anlaşılabilir. Bazı noktalar hep eksik kalacaktır.

Abstract: Emanuel Carasso was one of the important person renowned and unknown in the last period of the Ottoman Empire. Carasso, attracting attention because of his different personal features, was Sephardic Jews and contended with Abdülhamid II. He was member of the committee that informed Sultan Abdulhamid II of his dethronement. Carasso was a police spy in the name of Abdülhamid II, it was another interesting feature of him. Three journals were submitted to sultan that belonged to him. As some memoirs said, he was a police spy.

Key Words: Ottoman Empire, Emmanuel Carasso, Sultan Abdulhamid II, Young Turks, Young Turks Revolution, Mason, Journal.

Kaynakça

1. Arşiv Vesikasılar

BOA, Y.E.E., 15/95.

BOA, Y.EE., 15/96.

BOA, Y.PRK. SGE, 9/118.

2. Hatırat ve Araştırmalar

Ahmad, Feroz: **İttihatçılıktan Kemalizme**, İstanbul 1985.

Ali Cevat Bey: **İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hâdisesi**, Faik Reşit Unat(Haz.), 2. Baskı, Ankara 1985.

Avcı, Halil Ersin: **İngiliz Gizli Raporu. Türkiye 1908**, İstanbul 2005.

Bayur, Yusuf Hikmet: **Türk İnkılâbı Tarihi**, 1. Cilt, 2. Kısım, 4. Baskı, Ankara 1991.

Ergenekon, Ali(Yay.): , Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları. Sultan Abdülhamid, 4. Baskı, İstanbul 1996.

Iacovella, Angelo: **Gönye ve Hilal. İttihad-Terakki ve Masonluk**, Tülin Altınova(Çev.), 2. Baskı, İstanbul 2005.

İrtem, Süleyman Kâni: **Abdülhamid Devrinde Hafiyelik ve Sansür. Abdülhamid'e Verilen Sansürler**, Osman Selim Kocahanoğlu(Yay.), İstanbul 1999.

..... : **31 Mart İsyanı ve Hareket Ordusu. Abdülhamid'in Selanik Sürgünü**, Osman Selim Kocahanoğlu(Haz.), İstanbul 2003.

Lewis, Bernard: **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Metin Kırathı(Çev.), 3. Baskı, Ankara 1988.

Macfie, A. L.: **Osmanlı'nın Son Yılları 1908-1923**, Damla Acar/Funda Soysal(Çev.), İstanbul 2003.

Mc Cullagh, Francis: **Abdülhamid'in Düşüşü. Osmanlı'nın Son Günleri**, Nihal Önal(Çev.),2. Baskı, İstanbul 2005.

Okyar, Fethi: **Üç Devirde Bir Adam**, Cemal Kutay(Yay.), İstanbul 1980.

Tuğay, Asaf: **İbret. Abdülhamid'e Verilen Jurnaller ve Jurnalciler**, İstanbul 1935.

Ziya Şakir, **Sultan Abdülhamid'in Son Günleri**, İstanbul 2006.

3. Makaleler

Encyclopaedia Judaica, "Carasso, Emanuel", 2. Baskı, 4. Cilt, s. 460.

Eldem, Edhem: "Emanuel Karasu Biyografisine Bir Devam?", *Toplumsal Tarih*, Sayı 4/23, İstanbul 1995, s. 43-45.

Margulies, Roni: "Emanuel Karasu Biyografisine Bir Başlangıç", *Toplumsal Tarih*, İstanbul 1995, Sayı 21, s. 24-29.

..... : "Hüseyin Cahit'in Ağzından Emanuel Karasu", *Toplumsal Tarih*, Sayı 5/26, İstanbul 1996, s. 55.

"Wie Abdul Hamid abgesetzt wurde", *Frankfurter Zeitung*, 30 Nisan 1909, Sayı 119, Abend Blatt, s. 1-2.

http://www.mason.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=13&Itemid=27, 10 Ekim 2007.